

РЕАЛЬНІСТЬ ВІЙНИ: ДІАГНОСТИКА ФІЛОСОФСЬКОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ЇЇ АНАЛІЗУ

Стаття присвячена перегляду базового філософського інструментарію аналітики війн через дескрипцію конкретної війни – російської агресії в Україні. Згідно епістемології М. Фуко, цю війну можна означити як історичний розрив, який відділяє її від попередніх уявлень і практик війн. Теза, що наука сама конструює свій предмет, визначає те коло явищ, які дозволяють перегляд базових концептів, робить можливою авторську версію реальності війни як мисленнєвої реальності поза її символічним виразом. Для творення авторського концепту смислопокладаючим став перехід від хаосу життєвого світу до логосу світу позачасового, світу істини. Точка дотику, отвір між цими світами – ratio, людський розум, який намагається раціоналізувати життя навіть в ситуації війни, ситуації переважання суттєвих ефектів, викликаних інформаційними повідомленнями з медій і екранів, коли одні і ті ж факти породжують діаметрально протилежні афекти. Поняття сенситивна раціональність використане для аналізу спектру проблем етичної кризи, підсиленої перебігом військових дій, коли треба відповідати на виклики миттєво, для її подолання важливим є включеність естетичного чинника, що індивідуалізує етику, позбавляє її жорсткості обов'язку і дозволяє утворити етику співіснування навіть в такій спільноті, якій властиві «неетичні», репресивні риси. Для філософської рефлексії над мораллю застосоване поняття генеалогії (Фуко), так як воно стосується історичності моралі як форми досвіду людини. Ситуація війни потребує відчуття відповідальності і провини, особистих зобов'язань самовизначення, дій людини і спільноти в даних обставинах, обумовлених системою моральних чинників. Акцент зроблено на здатності нації через екзистенційну травму війни консолідуватись, утворити спільноту, ідентифікації всередині якої відбуваються через присутність ворога-ідентифікатора як Чужого.

Посилання на «Феноменологію духу» Гегеля підкреслює ту ідею, що, починаючи з Німецької класики, для філософії її історія є живильним джерелом вирішення сучасних проблем і що до універсального завжди можна додати локальне. Показати, що розгляд війни в генезі не є достатньо конструктивною методою для аналізу конкретної війни. Зроблено висновок, що концепт реальність війни дозволяє і інші концептуалізації, а також дає можливості виокремити особливості теоретичної мови опису сучасних воєн.

Ключові слова: реальність війни, сенситивна раціональність, презумпція традиції, культурна реальність, ворог-ідентифікатор, екзистенціальний простір.

Актуальність перегляду аналітичних засобів аналізу воєн для осмислення російської агресії проти України, оцінки якої стали мейнстрімом не лише паблік і медій, а й філософії, сьогодні на часі. В генезі смислове наповнення теорії воєн змінювалось у залежності від контекстів у яких відбувалися війни на європейському континенті, тому модуси зовнішнього (період історії, тип культури) і внутрішнього («модні» в просторі-часі філософські концептуалізації) корелювали в аналітиці війн. Окрім того, російська агресія проти України запустила процеси деконструювання і переналаштування радянських, по факту, студій з антропології, культурології, сфокусувавши погляд на Росію під іншим кутом, іншою стала і оптика її історії. Суттєвим є той факт, що це ще й широкомасштабна культурна криза, криза екзистенціальна: в медіях і експертних оцінках перебігу військових дій замість політичних маркерів частіше використовуються маркери «екзистенціальна», «культурна» війна [Harding, 2022]. Тому навіть для прескриптивного визначення російської агресії проти України як війни «локальної», суттєвими є відмінності нашої війни від модерних і постмодерних війн [Kaldor, 2013].

Перша і суттєва – пов'язаність перебігу війни з нормами міжнародного права [Chinkin; Kaldor, 2017]. Путін ігнорує таку опцію, в його мотиваціях початок і перебіг війни

обґрунтовуються культурою і історією взаємовідносин України з Росією, духовними, ідейними чинниками, які стали атмосферою цієї війни («Руський мір», «Москва – третій Рим»). Другою і важливою ознакою війн постмодерного типу є «смерть традиції» (Брук-Роуз), уособлена риторичною фігурою «мертвої руки», коли покоління батьків не транслює свої цінності нащадкам. Спадкоємність, на відміну від традиції як трансляційного механізму, залежить від властивих культурі норм і цінностей, їх підтримки, що реалізується через складний механізм актуалізації мислення минулих поколінь через збережений пласт артефактів етнокультури, дякуючи закладеному в психіці людини прагненні підтримувати і відтворювати цей культурний простір. У нашій війні наголос зроблено на «презумпції традиції», наслідуванні ціннісного ядра культурних цілісностей національної культури. Культури, яка входить корінням в рідну землю, консолідує спільноту, а не ризомно стелиться поверхнею, пристосовуючись до потоку бажань окремого індивіда. Постмодерн деконструював культурний спадок людства, деконструював суспільство до індивіда, ми намагаємося відродити спадок, утворюємо спільноту перед лицем ворога. Рекурсії як екскурси в минуле допомагають самовизначатись з національними цінностями. Ідеологія «легкості буття», фундована ціннісною установкою постмодерну, для нашої ситуації поступилась примусом з боку ворога до важких боїв на фронтах, розширенням об'єкта силового впливу на «тил», цивільне населення. У такій ситуації засобами захисту базових символів національної культури перед лицем ворога стали «кров» і «залізо». Ця боротьба ведеться не стільки за території, скільки за національну ідентичність і державність, захист «презумпції традиції». Таким чином, ця війна не вписується в звичні порядки класифікації війн ні як модерних, ні як постмодерних [Kaldor, 2013]. Маємо мікс і з'яву того, чого немає ні в першому, ні в другому. Якби не назвали цю традицію – гіпермодерном, пост-постмодерном, after postмодерном, це все спроби визначити актуальну культурну реальність, за яку точиться боротьба на фронтах реальних битв. Наша війна має достатньо підстав, щоб бути означеною як війна метамодерного зразка, актуалізована сучасними підходами до аналізу дискурсу у взаємопов'язаності мови і культури [Домніч, 2020].

Опинившись в рецептивній позиції життя після «смерті», філософія зіптовхнулася з наявністю тисяч конкретних смертей, що унеможливило дистанціювання від предмета рефлексії, а відчуття резистентності життя у будь-якій точці простору оголило структури знайомого життєвого світу, стимулюючи не рефлексії, а емоційну риторіку ненависті. Спроможність вплинути на ситуацію, як висловився сучасний медійний герой Олексій Аристович – «вища доблесть джентльмена – вміння працювати з Реальністю» [Фейґін; Аристович, 2022]. Продукування реальностей ос-мислення цієї ситуації є тим, що дозволяє вплинути на ситуацію і на тих, хто приймає рішення щодо неї. Фактичного матеріалу для рефлексій достатньо: аналітика від відомих західних журналістів на тему російської агресії проти України у співставленні з аналогічними війнами, які веде Росія з кінці ХХ початку ХХІ століття [Galeotti, 2022] до тих, для кого звичним є демонстрація своїх оцінок у вимірах network. Homo netus користуються своїми можливостями переживати військові модальності буття на комфортних позиціях перед екраном, розміщуючи ролики на You Tube в різноматичних утвореннях мережі, є й такі, для яких війна є черговим телесеріалом, хоча телебачення у цьому плані поступається реальності у форматі блогу. Оцінок російської агресію в Україні достатньо і від топових фігур світової філософії – Славою Жижек, Петер Слотердайк, Ульріх Гумбрехт. Війною викликана полеміка Анатолія Єрмоленка з Юргеном Габермасом стосовно необхідності перегляду базового концепту комунікативного розуму і комунікативної раціональності під тиском фактів [Єрмоленко А, 2022]. Достатньо і філософських оцінок, адресованих нефілософській спільноті, а сьогодні багато філософів зі світовим ім'ям стали публічними інтелектуалами і дають свої оцінки перебігу війни. Оцінок у форматі партикулярного, власного відношення до цієї події, який не відсилає до технологій творення концептів, а до буття, своєрідне паресіанство (лекції Фуко з герменевтики суб'єкта), тобто філософ щиро звертається до тих, хто готовий його слухати, у відповідності до своєї присутності у світі, у якому йде

війна і він не може не висловлюватися. Філософії війни був присвячений тематичний випуск журналу *Toros* [*Toros* (1-2), 2016], стимульований воєнними діями Росії в Донецькій і Луганській областях у 2014 році. У вступі І. Подпорін зазначає, що «запропонована тематика не тільки не може бути редукованою до жорстко заданих проблемних полів, але у своєму втіленні – до матеріалів суворо академічних жанрів» [Подпорин, 2016, с. 8]. *Наша мета* – продовжити фахову розмову про сучасні війни шляхом введення концепту *реальність війни* і, залучаючи суміжні по відношенню до нього дискурси, використати досвід переживання війни як рефлексивного відношення до власної історії розгорнутої в її трагічній версії. Введення концепту *реальність війни* – це розрив з існуючими теоріями воєн і доксами щодо їх сутностей, будь-який момент її перебігу може стати точкою акме, у якій створюються нові смисли, збирається, фокусується минуле, творяться варіанти можливого майбутнього не лише України, а й для переструктурування глобалізованого світу.

Війна стала актуальною нішею виробництва концептів, кожен з яких – мисленнєвий акт, абсолютний як ціле і відносний у своїй фрагментарності. Він твориться з інших концептів, має різні, але не роздільні складники, є самопокладений і створений [Deleuze, Guattari, 1994]. Концепт, як наукова теорія виконує прогностичну функцію, прикладом може бути аналітика військових дій Росії в Україні проведена Тімоті Снайдером [Снайдер, 2014]. Робота містить розділи: «Не дайте Путіну захопити Україну», «Що повинен зробити Захід для України», «Якщо Росія заглитне Україну, європейській системі кінець», «У путінській ідеології фашистське коріння», «Новий статус-кво в Європі: «Україна воює за нас». Автор сам називає це «чуттям реальності», у якому для професіонала очевидним є «розрізнення пропаганди і фактів», коли «одна і та ж точка зору незмінно передається різними образами і емоціями з майже неловимими щоденними відтінками» [Снайдер, 2014, с. 9]. Т. Снайдер наводить приклади, як по-різному розуміють історію Європи 20-х – 30-х років Путін і Захід, чому різним є сприйняття часу і фактів цього періоду Європою і Путіним: «Путін і його оточення, на відміну від майже всіх жителів Землі, пам'ятають про успіхи радянської тактики руйнування сусідніх держав у 1939 і 1940 роках» [Снайдер, 2014, с. 11], тоді як для Європи це часи панування фашизму і його руйнівного впливу на цивілізовані форми життя. Ще до масштабного вторгнення 24 лютого 2022 року Т. Снайдер у своїй відкритій лекції в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» 15 травня 2014 року, закликав «Думати з Україною» [Снайдер, 2014, с. 17]. Славою Жижек в лекції для Київської школи економіки 24 травня 2022 року зазначав, що з подивом помітив, що опертя російським загарбникам України стала розривом шаблону для багатьох на Заході [Жижек, 2022].

Путінське Реальне функціонує в його голові за логікою означеною Славоєм Жижеком як лаканівське Реальне – «реально неіснуючий» порядок безсуб'єктного обчислення, який регулює всяку реальність, як матеріальну, так і/або уявну. Ж. Лакан постійно переосмислював і уточнював поняття Реальне, це робив і Міллер, зять Лакана, лекції якого слухав Жижек у Парижі. В путінському Реальному Україні не має місця, їй відмовлено у власному Реальному, у власній історії, як у свій час це робив Сталін разом з Гітлером по відношенню до Польщі. Тімоті Снайдер вказує на «справжню слабкість зовнішньої політики Путіна – допущення, що насправді Україна не держава. Це допущення глибше, ніж політика чи пропаганда; це приклад емоції, яка затьмарює розум» [Снайдер, 2014, с. 13], тому «саме в Україні раз за разом проявлялась і вразливість Путіна» [Снайдер, 2014, с. 14]. Уявне «путінського несвідомого», тиражоване його символізованими проєкціями на високотехнологічні екрани корпусом пропагандистів і політтехнологів, форматує мізки його прихильників, екрани транслиують страхи, фобії, марення Путіна і адептів його безумних планів захоплення України, а за можливості, і світу. У самосвідомості Путіна інших людей не існує, принаймні, ні вони, ні їх проблеми в черепній коробці Путіна не присутні в сенсі чогось позитивно унікального, в одиничному екземплярі. У нього немає потреби в інших, а якщо так, то для нього немає ні моралі, ні

свободи. Він занурюється в «кабаняче болото», жижа якого затягує і поглинає, як це сталося з Робінзоном з роману М. Турньє «П'ятниця або Тихоокеанський лімб» [Deleuze, 1990, р. 301-320]. Обличчя Інших Путіна лякають, жахають, та й бачить він перед собою «перелякані обличчя» (Делез), свідчення тому нарада, на якій був присутній «силовий блок» і вирішувалось питання нападу на Україну.

Такий контекст творення концепту *реальність війни* як варіант переходу не лише «від патосу до логосу» [Щитцова, 2016, с. 12-13], а й від хаосу війни до логосу. В цій взаємодії зіптовхуються два світи – світ позачасовий як світ істини (логос) і життєвий світ війни (хаос). Точка дотику цих світів, отвір між цими світами – ratio, людський розум, який намагається зрозуміти життя в ситуації війни, боротьби за свободу, демонструючи «дух, що тіло рве до бою» (Іван Франко). Гегель у «Феноменології духу», розгортаючи перипетії духу як філософські сюжети, фактично, драму з дійовими особами, збирає і розгортає образи духу як дійство, де за «бідною» чуттєвістю йде розсудок і розум, але розсудок і розум не поряд, між ними самосвідомість, вона включає те, що пов'язане з життям особи, її здатністю заглиблюватися в себе, вступати в світ інших людей [Гегель, 2004]. Є і інший бік застосування ratio: логос можна перетворити на гнучку виправдальну стратегію, що робить ворог, його ratio стало ситуативним і елімінувалось як таке. М. Гайдеггер в «Європейському нігілізмі» запропонував перекладати ratio не як мислення, а як уявлення, змістом акту якого не обов'язково повинне бути знання. Подальші розмірковування стосовно цієї зауваги дали поштовх для різних модифікацій cogito не тільки як мислення, але й як сприйняття. Підсилив цю можливість факт заміни епістемного типу філософії дискурсивним, її рух до літературності (Р. Рорті), що не є переконливим аргументом для звинувачень філософії у тому, що втративши системний характер, вона перестала бути наукою, бо філософія – то є рух думки в пошуках підстав, питання про начало, а не системотворчість як самоцінність. Останнє мало часову виправданість (проект Просвітництва), але в усі часи філософія була і залишається методологічним знанням, пошуком підстав. Керуючись настановами щодо події і дискурсу, залучимо як складову культурну реальність у яку «занурена» *реальність війни* [Žižek, 2014].

В пошуку підстав актуальної культурної реальності – визначальної дефініції культури, використаємо інтелектуальний троп Мирослава Володимировича Поповича, який зіставляє смисл і свободу, вважаючи, що лише на перший погляд: «Зіставлення смислу і свободи може здатися парадоксальним, але насправді воно є цілком природним» [Попович, 2009, с. 5] Використовуючи класифікацію мовленнєвих актів Серля та Вандервекена, М. В. Попович виокремлює «три групи комунікативних актів: 1) повідомлення-асертиви; 2) спонукальні дії (сугестиви, тобто заохочення або команди); 3) експресиви – акти, що мають на меті вираження внутрішнього стану комуніканта» [Попович, 2009, с. 5], підкреслює їх специфіку і доводить, що кожна з них залежна від власної логіки і зовнішніх впливів з певними сигналами та інформацією, здатною збурювати, спонукати чи гальмувати відповіді-реакції, «спираючись на презумпцію апріорної осмисленості та презумпцію апріорної не осмисленості» кожного разу, створюючи ситуацію [Попович, 2009, с. 6]. М. В. Попович вважає це суттю полеміки Фреге та Гільберта з приводу основ математики, зазначаючи, що це може стосуватися і філософії культури. На таких підставах він виокремлює дві дефініції культури, ґрунтовані на різних підходах: описативний (історичний) підхід, згідно якого, все зроблене людиною – культура, але тоді «можна говорити про культуру катувань, але чи є це насправді культурою?», тоді смисл події (вчинку) перетворюється на елемент причинно-наслідкового ланцюжка, свобода та вибір зникають. Карл Мангайм називає такий підхід історичистським, властивим консервативному стилю мислення. Нормативний підхід розглядає культуру як таку, яка має морально-етичне осереддя, серцевину, смисл події і вчинків у цій події зіставні не з історією, а з принципами моралі, людяності. К. Мангайм називає революційним (ліберальним) стиль мислення в підході до реальності як сукупності можливостей, а не даностей [Попович, 2009, с. 6], тоді реальність війни є боротьбою за

норми і цінності, які розглядаються як абсолютні. Розгортаючись як аксіологічний дискурс мислення у цінностях *реальність війни* представлена спів-буттям антагоністичних за своєю суттю культур – української і російської через їх спів-покладеність у просторі, де відбуваються військові дії. Вони – су-часні, співіснуючі у часі війни Росії проти України. Будь-яка точка у цій війні – точка акме, у якій фокусуються усі минулі і можливі культурні світи історії взаємовідносин України з Росією у пошуках смислу культури цього моменту, її логосу. Етимологічно «логос» який від греків – збирати, «зібране», «складене», дійсно все зібране як Єдине в точці су-часності, в часі. Акмеїстичне зібрання культур в такій точці – форма розуму, але не наукоцентрованого, а культурцентрованого і така центрація є логічним процесом як логіка культури.

Реальність війни потребує повернення у лінгвістичне поле філософа-дієвця, здатного працювати у цьому новоутвореному лінгвістичному полі, трансформованому за логікою нелінійних мутацій епістем Мішеля Фуко [Фуко, 2003]. Філософ-дієвець бере участь у формуванні знання про війну, залучається до концептуального суперництва за евристичність власних авторських побудов, як єдино можливий варіант фахового супротиву «нацистській картині світу» і його культурним витокам» [Sukovataya, 2014]. Творення концепту *реальність війни* через епістемологію війни, потребує зміни мови, викликані війною як розривом, навколо якого може конструюватись нова епістема війни. Змінює мову як соціальне утворення, що конструє і переконструює свідомість суб'єктності, вкладаючи в неї докси військового часу. Велика роль у мутаціях мови належить екранній мові – через екранні зображення і інформацію, передані екранною мовою, суб'єктності нав'язуються певні ціннісні установки, через бачення формується погляд підпорядкований говорінню. Саме такі мовні установки, які визначають погляд і скеровують кут зору, Мішель Фуко означив поняттям «епістема», зміни якої обумовлені раптовою і незрозумілою мутацією мови [Фуко, 2003]. *Реальність війни* екзистенціально ангажує інтелектуальну практику особи, а «стиль письма інтелектуала – осад від перебігу його емоційної енергії» [Collins, 1998]. Філософ поставлений у ситуацію, коли «бути ідеалістом в уяві не важко, але екзистувати як ідеаліст – досить важке завдання» [Kierkegaard, 2009]. Трансформації мови, викликані змінами сприйняття візуального ряду повідомлень стосовно перебігу війни, стають первинними структурами при утворенні нової мови концепту *реальність війни*.

Атомарними утвореннями, адресатами повідомлень є суб'єктність, яка з початком російської військової агресії стала чуттєвою до сприйняття подій війни. Згідно лаканівської топології зводимості суб'єкта до просторових метафор, для набуття суб'єктності (людиною, спільнотою, державою) необхідно окреслити власний «екзистенційний простір» у вже окресленому прихованою онтологічною трагедією. Системоутворюючим ядром цієї трагедії є концепт ворога-ідентифікатора (Чужий, Ворог в термінології К. Шмітта) [Schmitt, 2007], який задає орієнтувальну схему дослідження епістемології війни, для формування якої використовується крім поняття епістема поняття афект сприйняття цієї події. Навіть, коли прямої вказівки на сутєстію немає, то присутність в назві роботи слова теологія («політична теологія»), міститься езотерична складова опису політичного, яке, навіть коли сприймається розумом, потребує афектації, емоційного відношення [Schmitt, 2006]. Філософська експлікація процесу народження нової мови осмислення конкретної війни ґрунтується на афектах її супроводу. Афект у психології відрізняється від філософського і означає сильне суб'єктивне чуттєве переживання, виведене на філософський рівень рефлексії і перетворене на концепт, зберігає всі ті характеристики чуттєвого переживання, які присутні в психологічних дослідженнях. Опис несвідомої оптика сприйняття війни різними адресатами можливий з використанням поняття афект як означник чуттєвого переживання цієї події. Афекти атакують не менше ворогів, не контролюючи наші рефлексивні здатності і завжди приходять ззовні (Ж.-Л. Нансі), вони здатні поза рефлексіями об'єднувати і роз'єднувати ще до того як включився мозок. Солідарна спільнота будується на афективних засадах за умови спільної турботи про

спільне благо – Перемогу і включає афектованість окремого індивіда [Nancy, 1991]. На відміну від когнітивних установок афект не може бути заданим, але в рамках силогістичної логіки взаємоафектація солідарної спільноти в принципі можлива [Нанси, 2013]. Спільнота вступає в концептуальне протиріччя з методичним нарцисичним індивідуалізмом маніфестованим сучасними філософськими дискурсами, центрованими на успішній самореалізації, актуалізації ініціативних індивідуалістів. До війни солідарність таких видавалась утопічною, але війна зробила це можливим.

Навіть у когнітивному сприйнятті *реальність війни* має афективну підставу, можливості афектів більш вагомі, ніж *cogito* в таких ситуаціях, тому досить часто когнітивний момент виключається взагалі. Причина у тому, що ненависть до ворога належить до іншого роду соціальних зв'язків і думок, ніж *cogito*. «... пошук мови, в якій вгадується вказівка на оголення «Реального», на якому стає важко говорити. Це утруднення є наслідком усилання предмета – ситуація війни – від вписування в звичні для нас дискурсивні порядки» [Подпорин, 2016, с. 10]. Переважання екзистенційної замученості до ситуації дозволяє говорити про почуття, афекти, які не виникають раптово, а піднімаються на поверхню з глибин, де вони перебували у формі архетипу (К.-Г. Юнг), дримали у глибинах несвідомого і «подібно до того як тверда поверхня Землі може приховувати могутність діючого вулкану, наш повсякденний настрій не дозволяє вирватися назовні тим настроєм, які потрясають нас з глибини» [Хельд, 2006, с. 9], а з'ява каталізатора (війни), запускає процес підняття «з глибин на поверхню» національних архетипів.

Проілюструємо це прикладом з власного досвіду викладання «Історії філософії в Україні», коли студентам необхідно оцінити ролі Тараса Шевченка і Миколи Гоголя в наверненні українців до самих себе, в усвідомленні себе українцями, скориставшись семантичними полями матриць «українства» і «великоросості» уособлених в творчості Шевченка і Гоголя. Знайомство з текстами запускає процес «з глибин» несвідомого, щоб підняти «на поверхню» свідомого архетип, який резонує з національною суттю українства, його історією, потягами і бажаннями, життєвими світами, за допомогою яких українців можна було б повернути до самих себе. Шевченко – безумовний національний символ, бо у часи, коли для українців не було світу політичного, коли українці, на відміну від жителів Західної Європи, не могли оволодівати ролями людини і громадянина у власній державі, коли у власній історії українству не залишилось місця, бо і історія була приватизована Російською імперією, навіть релігія українців була під патронатом московським, народ, щоб усвідомити себе українцями, міг скористатися тільки словом. Саме тому слова і зображення Тараса Шевченка присутні у сьогоденній дійсності військового часу. Як в минулій історії, так і сьогодні Т. Шевченко через свою творчість повертає українців до самих себе, до свого архетипу, допомагає опиратися перетворенню українців на кріпаків і нагадує про часи «о, як були ми козаками». Остання лекція М. В. Поповича, прочитана ним в стінах Каразінського університету, була про Тараса Шевченка.

Навпаки, для Миколи Гоголя проблемою була його власна ідентичність, особливо в другій половині творчості, бо якщо у першій половині він ще розривався між двома світами (хто він – українець чи «великорос»), то у другій половині самовизначився як провідник і захисник російського імперського дискурсу. Це завжди було в українській історії: два вибори, дві долі на шляху самоідентифікації. Військова агресія Росії знову загострила проблему ідентичності і виставила за її набуття криваву ціну. Тому проблема мовлення у пошуках власної ідентичності, шляхів її набуття і захисту знову «на часі». Навряд чи є більш переконливий аргумент, ніж твір «Тарас Бульба», переписуванням якого і редагуванням «під ситуацію» займався сам автор. Є й екранізації цього твору, «сьогодні важко знайти інший твір російськомовної літератури, який би настільки сильно було піддано змінам в залежності від зміни культурного і політичного контексту у зв'язку з темою війни» і евристично доцільною є інтерпретація його персонажів «як уособлені реєстри суб'єктивної активності у військовому застосуванні: герой, жертва і суб'єкт страждання» [Подпорин, 2016 а, с. 208-213]. З огляду на сучасну ситуацію, усі ці ролі часто

поєднуються в одному суб'єкті. Потрапляння ворога-ідентифікатора в нашу систему смислів і відносин, легітимізує процедури розпізнавання і взаємодії, рефлексії цього досвіду і вбудовування його в картину, запускає процес трансформації національної ідентичності українців. Самоідентифікація відбувається в момент шоку, є результатом травми, відповіддю на сильні виклики. Можливим супроводом є недовіра до себе, коли з глибин піднімається не лише супротив, а й колоніальні комплекси. З перебігом війни змінюється і людська чуттєвість, чому сприяє онтологічна ситуація війни з середини самої себе як емпірична даність, якої не можна позбутись, але яка диференціює людей по відношенню до війни – від учасників військових дій до тих, хто просто переживає цю ситуацію.

Починаючи з 90-х років ХХ століття ідея, що для опису чуттєвості потрібна особлива мова висловлювалися Славою Жижек («Про віру», «Крихкий Абсолют»), Ален Бадью («Маніфест філософії», «Етика. Нарис про розуміння Зла»). Употожнена радикалізацією внутрішнього досвіду Жоржем Батаєм, ця ідея може бути використана в концепті *реальність війни* як розширення поняття екзистенції, тому що уособлює досвід-межу, у якому висвічується справжня природа людини. Жорж Батай означив достовірність краю, межі достовірністю смерті. Батай зазначає, що цей досвід має ряд негативних характеристик: веде не до розуму, а до без-думності, невиразимості думки, досвід деструктивний, так як віднімає у духу всі відповіді, які були до цього, призводить до втрати усіх життєвих сил [Bataille, 1988]. Коли війна набуває досвіду тотальної катастрофи, досвід межі і достовірності смерті доводить дух людини до екстазу. Аналогічно тому, як Платон описував роди любові, можна стратифікувати і роди сприйняття даності смерті, як у своєму взаємсприйнятті люблячі слідує чомусь тому, що «між» ними – одержимості, так і, об'єднуючись перед лицем смерті, суб'єкти керуються надіндивідуальними установками одержимості, але вже не еросу, а танатосу в ім'я любові до вищих цінностей.

Уолтер Бруган обґрунтовує головну тезу – що об'єднує спільноту на шляху до смерті, суть якої у тому, «що смерть, як вона витлумачена в рамках гайдегерівського аналізу, насправді є конститутивною екзистенціальною характеристикою Dasein, є передумовою спільноти», однак, гайдегерівське твердження, що «ніхто не може зняти з іншого його вмирання» підкреслює, що аналіз буття-до-смерті забезпечує основу для концепції буття-разом за умови усвідомлення інакшості іншого» [Бруган, 2007, с. 117]. У. Бруган підкреслює, що автентичність Da-sein на «користь плюральності у людській спільноті, плюральності винятково одиничних індивідуумів визначена їх відношенням до смерті. Це «між» відкриває простір спільноті розрізнених, відмінних один від одного сущих», «...спільноті, яка у фундаментальному смислі ніколи не може бути повністю актуалізованою, але яка з цієї причини є ...смертною». [Бруган, 2007, с. 121-122]. Оскільки Da-sein завжди переживає смерть, його буття вільне в його відносинах з іншими у тому, що є екзистенціальними можливостями вільних істот: «буття-на-смерть – це самий стверджувальний концепт «Буття і часу». Це саме межове утвердження буття. Ті, які приймають таке відношення до свого буття як буття-на-смерть, суть суверенні, готові до майбутньої спільноти» [Бруган, 2007, с. 128]. Такою спільнотою є народжувана у війні нація. Російська агресія через *реальність війни* запустила процедуру суб'єктивації нації як генезу – від події-руху (Гайдегер) як вихід з людини-натовпу, з Das Man (обезличеного), що дарує час і буття, до руху з власним виокремленням, щоб стати нацією, до усвідомлення і набуття нацією власної суб'єктності. Ольга Чистотіна, досліджуючи шлях до суб'єктивації як «подію-істини» (Ален Бадью), події-розриву, яка дарує нову мову і нового суб'єкта вірності події чи зречення, наголошує, що це потребує повернення в сучасну філософію питання про істину і етику. Помістивши подію в «лабета мереж», доходить висновку, що у такому форматі зречення тотожне «нарцисизму показової вірності» [Чистотіна, 2020].

Реальність війни виступає формою ініціації «індивідуалізованого суспільства» (З. Бауман), перетворення його на «спільноту рівних» (П. Розанваллон) перед лицем загроз з боку ворога. Набуття спільнотою суб'єктності через *реальність війни* і екзистенціальний простір з областю автономної поведінки кожним, є ситуативним соціальним конструктом,

який функціонує як цілісність через структурування його доксою. Навколо «точки фокусування» – *реальність війни* – суб'єктності вибудовують власний екзистенційний простір. Травматичне вторгнення в його цілісність жахить війни змінює його конфігурацію, викликає бажання вийти зі світу Das Man (знеліченого), консолідуватись з іншими для набуття нової ідентичності. Буття разом з тими, хто протистоїть загрозам, хто утворює розриви у сформованому доксою екзистенційному просторі, вимагає перевизначатись з набуттям нової ідентичності. Суб'єктність набувається через зміну центрів, втрати одних просторів, перелаштування на інші, здатність відновлювати втрачені. Трагізм ситуації, миті божевілля при зустрічі зі смертю здатні утворити новий екзистенційний простір вже з новою доксою. Процесуальність *реальності війни* – це розрив бачення, трансформація погляду вторгненням невидимого, лаканівське Реальне як розрив у переплетенні Уявного і Символічного. Тут важливим є виокремлення Das Ereignis (Гайдегер) [Єрмоленко, 2000] як шлях до себе, як миттєва зупинка часу, знечасовлюючий розрив у теперішньому, бо обпалююче втручання *реальності війни* не може бути предметом вибору. Так як у межах концепту екзистенційного простору будь-який вибір завжди не-вибір, а життєва боротьба, яка не залишає нічого, окрім відношення до ситуації, то випадковий образ, вирваний війною, може стати підставою для формування нового екзистенційного простору, узгодженого чи відмінного від нав'язаного доксою.

Реальність війни наявна навіть там, де немає її маркера, вона прозирає своєю попередньою даністю і проблематичністю, має негативні характеристики: протирічить дискурсивному пізнанню, веде до без-думності, мисль важко виразити, стає деструктивною, позбавляє дух позитивних характеристик, висмоктує життєві сили, стимулює страх. Шок викликаний російською агресією в Україні, опір українців цій агресії допоміг і психологам, і філософам отримати додаткові аргументи щодо питання «як облаштована природа страху?», про евристичну цінність якого писав ще Сьорен К'єркегор. Афекти атакують нас не менше ворогів, не контролюючи наші рефлексивні здатності, поза рефлексіями об'єднують і роз'єднують ще до того, як включився мозок. Треба було дуже серйозно злякатись, щоб довести рівень здорового страху до екстазу у бажанні стати на захист своїх національних цінностей, у яких створюється чи форматується спільне семантичне ядро зі співприсутністю різних цінностей. «Смисли, усталені і новостворені, переналаштовують на той ціннісно-смысловий універсум» [Кримський, 2002, с.656], який є базовим для розуміння національного, дозволяє утворювати різноманітні гіпотетичні чи умоглядні версії майбутніх перспектив розвитку історії після війни. Знайомство з фільмами типу «1964 рік. Що якби Гітлер виграв війну?», фантастична версія, аналогічна антиутопіям Орвелла «1984», Замятіна «Ми», примушує задуматись над версифікаційним потенціалом наукових і мистецьких конструктів, дає поживу для варіантів тлумачення історії, доводить, що метанаративи минулого переписуються згідно з вимогами правлячих ідеологій, перетворених на «піднесений об'єкт» [Žižek, 1989]. Смысловое наповнення «піднесеного об'єкту» трансформується, деконструється під впливом суб'єктивних чинників, які беруть участь у версифікаційних проєкціях колективної історичної пам'яті. Зміна оптики вмотивована актуальною ситуацією війни, робить переконливими не лише дискурсивні, а й оптичні її проєкції. Будь-який візуальний образ може спрацювати як випадковий образ, який приходить з відкритості видимого і через того, хто бачить. Випадковий образ здатний змінити бачення, коли навколо нього починає вибудовуватись нова *реальність війни*, викликана афектацією докси.

Образ у поєднанні з доксою дозволяє ставити питання про особливий тип раціональності – сенситивну раціональність, поняття, яке використав Ілля Інішев для легітимізації естетичної раціональності і естетичної істини [Інішев, 2007]. Поєднуючи концепцію «епістемологічної естетизації» Вольфгана Вельша і «естетику явища» Мартіна Зееля, Ілля Інішев підкреслює оксюморонність утвореного поєднання, але ця процедура цілком виправдана тим, що у теорії В. Вельша «естетизація означає привнесения

естетичних масштабів і критеріїв в когнітивну діяльність» [Инишев, 2007, с. 5-15]. У той час як М. Зеель «працює в мікроскопічній площині аналізу індивідуального досвіду», щоб «...відчувати чуттєву повноту і (зв'язану з конечністю) інтенсивність людського життя, які, як відомо, відносяться до числа її найважливіших рис» [Инишев, 2007, с. 11-12]. Взаємопов'язаність естетичного з етичним В. Вельш означив словом «ест/етика», вимір людського досвіду, який здатний заявляє про себе «різними способами і в різних масштабах» [Цит. за: Инишев, 2007, с. 12]. Включеність естетичного чинника індивідуалізує етику і «в значній мірі нейтралізує жорстокість етики обов'язку, яку можна було б назвати етикою співіснування і якій також властиві по суті «неетичні», репресивні риси» [Инишев, 2007, с. 12]. Автор підсумовує, що «...етика відповідальності є поєднанням двох (рівною мірою безвідповідальних) поведінкових крайнощів, які позбавляють її надії одного разу перетворитись в універсальну етичну позицію» – «вузьколобий індивідуалізм і байдужий до сподівань особи і тому «нечуттєвий», тобто за своєю суттю неестетичний, колективізм [Инишев, 2007, с. 15]. Ест-етичне як ідеал, до якого прагнули греки – калокагатія, поєднував доблесть воїна з красою.

Доєднуючись до тих авторів, які не бачать суттєвої різниці між інструментальною і комунікативною дією, визнання того, що жодна людська дія не може бути описаною лише категоріями мети і засобу, введемо «людину у ситуації», яка діючи ситуативно, керується ситуативною логікою (досліджено екзистенціалістами) і нетелеологічною інтенціональністю. Застосування етичного виміру до оцінки військових дій ворогів (крутова порука, пов'язаність кров'ю у кримінальних вчинках) вимагають не дискурсивних статей комунікативної дії, а статей кримінальних кодексів. Знову відтворилась ситуація, яку аналізує С. Жижек («Військово-поетичний комплекс» про поезію Радавана Караджича і фільми Еміра Кустуриці про війну в Югославії), але вже в Бучі, Ірпені, Ізюмі, коли в силу потрапляння в абсолютно екзистенціальну ситуацію вибору, ігнорується моральний вимір, який розгортається в людській цивілізації через людську спільноту. Моральні категорії стають прагматичними і інструментальними у своєму застосуванні. Така ситуація здатна консолідувати спільноту, її спільні дії вимагають моральних оцінок (абсолютно недієвих і безрезультатних в ситуації війни). Як засвідчила наша війна, ненависть до ворога і любов до своєї землі у всіх народів різна, різним є і супротив ворогові та колаборація, різними є моральні оцінки культурних патернів, які лежать в основі агресивності, дозволяють кристалізуватись моральним нормам на рівні самовідчуття «людини у ситуації». Якщо поняття гібридна війна є концептуально нейтральним, характерним по відношенню до будь-якої сучасної війни, а твердження, що постмодерні війни – наднаціональні, то для оцінки конкретної війни в ньому мало користі, а підведення усіх воєн під одну логіку наперед передбачає, що моральність займе нижню сходинку, бо дискурс моральності не працює в універсальній системі оцінок, як і сама війна не відповідає критерію моральної універсалізації, бо моральна проблематика центрована на індивідуальній автономії.

Війна переналаштувала філософський слух звиклий до однієї позиції на нову ситуацію. Таке переналаштування на інші реєстри, аналогічне введенню Гегелем в метафізику проблеми історії, «зняття» як рух вперед через зворотний рух до минулого як невідбулого. Дух у феноменології Гегеля як пов'язуюча субстанціальна основа всякої соціальної єдності є позитивним конститутивним принципом соціального життя, має надіндивідуальний вимір. Не спростовуючи означник сучасного суспільства як атомізованого, у нашій ситуації надамо перевагу гегелівському способу артикуляції, центрованої на репрезентації Духу народу через державу, націю, бо це є концептуально переконливою альтернативою «індивідуалізованому суспільству». Наша сучасна ситуація вимагає встановлювати відносини між суб'єктами через Державу як втілення Духу нації, який для нас став базовим принципом постметафізичної критики. Взаємопов'язаність формування громадянського суспільства і держави, які трансформовані між собою в людському досвіді соціальних істот, робить можливим відновлення історичного мислення на нових підставах, що вже мало місце в історії: А. Кожев, проводив семінари з

«Феноменології духу» Гегеля в «Практичній школі вищих досліджень» в Парижі (1933–1939) [Кожєве, 1980]. Ідеєю історії, представленої неогегелянцем Кожевим, скористався Ф. Фукуяма («Кінець історії»).

З погляду грецької філософії, не залежно від того, яким є наше розуміння, щось повинне бути Єдиним, інакше як у цій «плинній сучасності» з «мерехтливими суб'єктивностями», «плаваючими ідентичностями», плюралізаціями реальності протистояти тотальності війни, треба ж навколо чогось «збирати». Можливо, шляхом переналаштування класичних філософських систем на нові сюжети «перепрочитані» філософією XXI століття. Так, це – спекулятивні системи, але вони працюють. Фактично, ми маємо переорієнтування філософського розуму з пошуків істини на мистецтво – мистецтво розгортання філософії як загальновартисного запобіжника нищення цивілізації нашого часу, «як шлях людяності і надії» [Крымський, 2000]. Але і звернення до плюралізму є досить конструктивним, тому що легітиміє принципову плюралістичність сучасної культури, яка дозволяє суб'єктивності розгортати свій унікальний життєвий досвід в його загальнозначимості, а світ – в мультикультурності, пам'ятаючи, що аналітично кожна особа і кожна культура відрізняються тотально.

Висновки. Концепт *реальність війни* хоча і фрагментований як реальність, але є цілісною наукоцентрацією, яка забезпечує нескінченну можливість подібних побудов, зберігаючи автономність авторського концепту, унеможливає його поглинання з боку інших, робить сталою конструкцією в полі можливостей інших концептуалізацій *реальності війни* і можливий як частина методологічної наукової програми аналізу сучасних воєн..

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бадью А. *Етика. Нарис про розуміння Зла*. Київ: Komubook, 2016.
- Броган У. Сообщество тех, кто на пути к смерти. *Торос*. 2007. № 3. С. 117-129.
- Гегель Г. В. Ф. Феноменология духу / пер. з нім. П. Тарашук; наук ред. пер. Ю. Кушаков. Київ: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2004. 548 с.
- Домніч О. Сучасні підходи до аналізу дискурсу. *Мова і культура*, 2020. № 22. С. 10-20.
- Єрмоленко Анатолій. *Спротив замість перемовин*. 2022. Отримано з https://filosof.com.ua/tpost/dxm3d5j991-sprotiv_zamst-peremovin?fbclid=IwAR3OnDPUq1BzOZxsOdxKvq9kOAFkZyaXlh5S12pDhxMN
- Єрмоленко В. Ereignis пізнього Гайдеггера та гегелівська логіка зняття. *Історико-філософські студії*. 2000. № 3. С. 121-130.
- Жижек С. *Про російську агресію в Україні*. 2022. Отримано з <https://md-eksperiment.org/post/20220316-slavoj-zhizhek-pro-rosijsku-agresiyu-proti-ukrayini>
- Инишев И. Философская эстетика сегодня. *Торос*. 2007. № 1. С. 5-15.
- Крымський С. Б. *Запити філософських смислів*. Київ: Парапан, 2002.
- Крымський С. Б. *Философия как путь человечности и надежды*. Киев: Курс, 2000. 308 с.
- Нанси Ж.-Л. Бытие-вместе и демократия. *Торос*. 2013. № 2. С. 20-29.
- Подпорин И. Человек в ситуации войны: приближение к разоблачающему потенциалу страдательного субъекта. *Торос*. 2016. № 1–2. С. 196–213.
- Подпорин И. Переосмысливая войну (предисловие к номеру). *Торос* 2016. № 1-2. С. 7-10.
- Попович М. Смысл і свобода. *Філософська думка*. 2009. № 4. С. 5-11.
- Снайдер Т. *Украинская история, российская политика, европейское будущее*. Киев: ДУХ И ЛИТЕРА, 2014. 248 с.
- Фейгін, М.; & Аристович, О. (2022). Отримано з www.patreon.com/feygin_LIVE 16.XI.2022
- Фуко М. *Археология знания*. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2003. 326 с.
- Хельд К. Возможности и границы межкультурного взаимопонимания. *Торос*. 2006. № 3. С. 5–16.

Чистотіна О. Подія в лабетах мереж: зречення і нарцисизм показової вірності. *Людина. Екзистенція. Культура. Підхід філософської антропології як метаантропології: збірник наукових праць*. Київ: КНТ, 2020. С. 336–338.

Щитцова Т. «Война – это ситуация небытия». Інтерв'ю с Михаилом Минаковым. *Торос*. 2016. № 1–2. С. 11–18.

Bataille G. *Inner Experience*. New York: State University of New York Press, 1988.

Chinkin Ch.; Kaldor M. *International Law and New Wars*. Cambridge University Press, 2017.

Collins R. *The Sociology of Philosophies: A Global Theory of Intellectual Change*. Belknap: Harvard University Press, 1998. 1098 p.

Deleuze G. *The Logic of Sense*. New York: Columbia University Press, 1990. 405 p.

Deleuze G., Guattari F. *What Is Philosophy?* New York: Columbia University Press, 1994.

Galeotti M. *Putin's Wars: From Chechnya to Ukraine*. Osprey Publishing, 2022.

Harding L. *Invasion: The Inside Story of Russia's Bloody War and Ukraine's Fight for Survival*. Vintage, 2022.

Kaldor M. In Defence of New Wars. *Stability: International Journal of Security and Development*, 2013. № 2 (1). P. Art. 4. Отримано з <http://doi.org/10.5334/sta.at>.

Kierkegaard S. *Concluding Unscientific Postscript to the Philosophical Crumbs*. New York: Cambridge University Press, 2009. 539 p.

Kojève A. *Introduction to the Reading of Hegel: Lectures on the Phenomenology of Spirit*. Ithaca: Cornell University Press, 1980.

Nancy J.-L. *The Inoperative Community*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1991.

Schmitt C. *Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty*. The University of Chicago Press, 2006.

Schmitt C. *The Concept of the Political: Expanded Edition*. The University of Chicago Press, 2007.

Sukovataya V. Creation of “NAZI PICTURE OF VIEW” and its cultural sources: development of Genocide studies in Victor Klemperer's book “LANGUAGE OF THE THIRD REICH”. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки»*. 2014. Вип. 52. №1142. P. 7-13.

Žižek S. *Event: A Philosophical Journey Through a Concept*. Brooklyn, New York: Melville House, 2014.

Žižek S. *The Sublime Object of Ideology*. London, New York: Verso Books, 1989. 336 p.

Корабльова Надія Степанівна

доктор філософських наук

професор кафедри теоретичної і практичної філософії імені професора Й. Б. Шада

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна

E-mail: ns_korabljova@ukr.net

ORCID: , <https://orcid.org/0000-0002-3831-6030>

Чміль Ганна Павлівна

доктор філософських наук, академік Національної академії мистецтв України

директор Інституту культурології Національної академії мистецтв України

бульвар Шевченка, 50-52, Київ, 01032, Україна

E-mail: gannachmil@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6569-1066>

Стаття надійшла до редакції: 22.07.2022

Схвалено до друку: 18.09.2022

THE REALITY OF WAR: DIAGNOSTICS OF PHILOSOPHICAL TOOLS FOR ITS ANALYSIS

Korabliova Nadiia S.

DSc.in Philosophy, Professor of the Department of Theoretical and Practical Philosophy named after Professor J. B. Schad
V. N. Karazin Kharkiv National University
4, Svobody sq., 61022, Kharkiv, Ukraine
E-mail: ns_korabljova@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3831-6030>

Chmil Hanna P.

DSc.in Philosophy, Professor, Director of the Institute for Cultural Research of the National Academy of Arts of Ukraine,
Full Member of the National Academy of Arts of Ukraine
50-52, Shevchenko Boulevard, Kyiv, Ukraine
E-mail: gannachmil@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6569-1066>

ABSTRACT

The article is devoted to the revision of the basic philosophical tools of war analysis through the description of a specific war – the Russian aggression in Ukraine. The exits to the transcendental position and the appeal to the flow of being in its practical modalities are the means of producing the concept of the reality of war as its own version and as a mental reality beyond its symbolic expression. The emphasis is placed on the ability of the nation to consolidate through existential trauma, to form a community, the identification within which occurs through the presence of the enemy-identifier as the Alien. For the creation of the author's concept, the transition from the chaos of the world of life to the logos of the world of timelessness, the world of truth, became meaningful. The point of contact, the opening between these worlds is the ratio, the human mind that tries to rationalize life even in such a situation. Suggestive effects are caused by information messages from media and screens when the same facts cause diametrically opposite affects. The concept of sensitive rationality is used to analyze the range of problems of the ethical crisis, to overcome which it is important to include an aesthetic factor that individualizes ethics, deprives it of the rigidity of duty, and allows to create of an ethics of coexistence in a community that is characterized by "unethical", repressive features. The possibility of restoration of the classical heritage of European philosophy for the revision of urgent modern problems is substantiated. It is concluded that the concept of the reality of war allows other conceptualizations, and also makes it possible to highlight the features of the theoretical language of description of modern wars.

Keywords: *reality of war, sensory rationality, presumption of tradition, cultural reality, enemy-identifier, existential space.*

REFERENCES

- Badiou, A. (2016). *Ethics: Īx Essay on the Understanding of Evil*. Kyiv: Komubook. (In Ukrainian).
Bataille, G. (1988). *Inner Experience*. New York: State University of New York Press.
Brogan, U. (2007). The Community of Those Who Are Going to Die. *Topos* (3), p. 117-129. (In Russian).
Chystotina, O. (2020). An event in the labets of networks: renunciation and narcissism of demonstrative loyalty. *Lyudyna. Ekzystensiya. Kul'tura. Pidkbid filsofs'koyi antropolohiyi yak metaantropolohiyi: zbirnyk naukovykh prats'*. Kyiv: KNT. p. 336 – 338. (In Ukrainian).
Collins, R. (1998). *The Sociology of Philosophies: A Global Theory of Intellectual Change*. Belknap: Harvard University Press.
Deleuze, G. (1990). *The Logic of Sense*. New York: Columbia University Press.
Deleuze, G., Guattari, F. (1994). *What Is Philosophy?* New York: Columbia University Press.
Domnich, O. (2020). Contemporary approaches to discourse analysis. *Mova i kul'tura* (22), p. 10-20. (In Ukrainian).

- Feigin, M. & Arestovych, O. (2022). Retrieved from www.patreon.com/feygin_LIVE 16.XI.2022. (In Russian).
- Foucault, M. (2003). *Archeology of knowledge*. Kyiv: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko «Osnovy». 326 p. (In Ukrainian).
- Hegel, G. W. F. (2004). *The Phenomenology of Spirit*. Kyiv: Solomiya Pavlychko «Osnovy». (In Ukrainian).
- Held, Kl. (2006). Possibilities and limits of intercultural understanding. *Topos* (3), P. 5–16. (In Russian).
- Inishev, I. (2007). Philosophical Aesthetics Today. *Topos* (1), s. 5-15. (In Russian).
- Kaldor, M. (2013). *In Defence of New Wars, in: Stability: International Journal of Security and Development*, 2 (1), p. Art. 4 (2013). <http://doi.org/10.5334/sta.at>.
- Kierkegaard, S. (2009). *Concluding Unscientific Postscript to the Philosophical Crumbs*. New York: Cambridge University Press.
- Kojève, A. (1980). *Introduction to the Reading of Hegel: Lectures on the Phenomenology of Spirit*. Ithaca: Cornell University Press.
- Krymsky, S. B. (2002). *Questions philosophical senses*. Kyiv: Parapan. (In Ukrainian).
- Krymsky, S. B. (2000) *Philosophy as a way of humanity and hope*. Kyiv.: Kurs. (In Russian).
- Nancy, J.-L. (1991). *The Inoperative Community*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Nancy, J.-L. (2013). Being-With and Democracy. *Topos* (2), s. 20-29. (In Russian).
- Podporin, I. (2016) Rethinking the War (Preface to the Issue). *Topos* (1-2), s. 7-10. (In Russian).
- Podporin, I. (2016). The Person in a War Situation: Approach to the Revelatory Potential of the Passive Subject. *Topos* (1–2), P. 196–213. (In Russian).
- Popovych, M. (2009). Sense and freedom. *Filosof's'ka dumka* (4), s. 5-11). (In Ukrainian).
- Shhitcova, T. (2016). “War is a Situation of Nothingness”. Interview with Mikhail Minankov. *Topos* (1–2), P. 11–18. (In Russian).
- Sukovataya, V. A. (2014). Creation of “NAZI PICTURE OF VIEW” and its cultural sources: development of Genocide studies in Victor Klemperer’s book “LANGUAGE OF THE THIRD REICH”. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series "Theory of Culture and Philosophy of Science"*. V. 52. P. 7–13.
- Yermolenko, A. Resistance instead of negotiations. Retrieved from https://filosof.com.ua/tpost/dxm3d5j991-sprotiv_zamst-peremovin?fbclid=IwAR3OnDPUq1BzOZxsOdxKvq9kOAFkZyaXlh5S12pDhxMN. (In Ukrainian).
- Yermolenko, V. (2000). Late Heidegger's Ereignis and the Hegelian Logic of Aufhebung. *Istoryko-filosof's'ki studiyi* (3), p. 121-130. (In Ukrainian).
- Schmitt, C. (2006). *Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty*. The University of Chicago Press.
- Schmitt, C. (2007). *The Concept of the Political: Expanded Edition*. The University of Chicago Press.
- Snyder, T. (2014). *Ukrainian history, Russian politics, European future*. Kyiv: DUH I LITERA. 248 p.
- Chinkin, C., Kaldor, M. (2017) *International Law and New Wars*. Cambridge University Press.
- Harding, L. (2022). *Invasion: The Inside Story of Russia's Bloody War and Ukraine's Fight for Survival*. Vintage.
- Galeotti, M. (2022). *Putin's Wars: From Chechnya to Ukraine*. Osprey Publishing.
- Žižek, S. (2022). About Russian aggression in Ukraine. Retrieved from <https://md-eksperiment.org/post/20220316-slavoj-zhizhek-pro-rosijsku-agresiyu-proti-ukrayini>
- Žižek, S. (1989). *The Sublime Object of Ideology*. London, New York: Verso Books.
- Žižek, S. (2014). *Event: A Philosophical Journey Through a Concept*. Brooklyn, New York: Melville House.

Article arrived: 22.07.2022

Accepted: 18.09.2022